

УДК 343.4 (477)

Микола Васильович СИЙПЛОКІ,
кандидат юридичних наук, доцент
(Ужгородський національний
університет, м. Ужгород)

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналізується чинне кримінальне законодавство на предмет наявності норм, що посягають на професійну охоронну діяльність. Установлено, що, незважаючи на відсутність прямих заборон у сфері приватної та громадської охоронної діяльності, кримінальний закон передбачає значну кількість норм, опосередковано спрямованих на захист учасників таких відносин. Залежно від змістовного характеру охоронної діяльності й особливостей сфери суспільних відносин, що вже охороняються чинним кримінальним законом, і з урахуванням системи вітчизняного кримінального законодавства пропонується відповідна класифікація злочинних посягань у сфері охоронної діяльності.

Ключові слова: охоронна діяльність, приватна охоронна діяльність, кримінальна відповідальність, злочини у сфері охоронної діяльності.

Постановка проблеми. У сучасній Україні система забезпечення особи, суспільства та держави від кримінальних загроз вже не розглядається з позиції монополії держави. У зв'язку з цим проблема об'єднання зусиль усіх неурядових організацій, які можуть виявитися корисними в справі попередження проявів злочинності, а так само захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та інших суб'єктів, сьогодні є актуальною, як ніколи. Величезний резерв у цьому напрямку містить у собі приватна охоронна діяльність. Водночас, виконуючи схожі завдання, захист працівників приватної охоронної діяльності суттєво відрізняється від захисту працівників правоохоронних органів, що виконують охоронні функції. Так, кримінальне законодавство передбачає окрему систему кримінально-правових норм, спрямованих на захист працівників правоохоронних органів під час виконання своїх обов'язків (ст. ст. 342, 345, 347, 348 КК України). Наявний дисбаланс суттєво впливає на стан захищеності учасників охоронних відносин, створюючи переваги

одних перед іншими та позбавляючи права на захист окремі групи людей залежно від організаційно-правової форми та форми власності суб'єкта охоронних відносин.

Рівень наукових досліджень сфери правового регулювання здійснення громадських і приватних охоронних послуг залишається у вітчизняній юридичній науці недостатньо адекватним потребам суспільної практики. Зазначене є актуальним не лише для кримінальної галузі, але й для сфери адміністративного та цивільного права. Лише у працях деяких дослідників порушуються гострі питання, присвячені сутності, характеру, повноваженням і захисту діяльності громадських та приватних охоронних структур. Серед авторів, які так чи інакше торкаються проблематики охоронної діяльності, можна назвати Д. В. Бездітко, Ю. М. Беліков, В. І. Бобрика, С. Г. Гаспарян, К. В. Громовенко, С. П. Довбій, В. І. Курила, І. В. Потайчук, О. О. Пунда, Н. В. Устименко та С. А. Шейфера. На жаль, сучасні дослідження практично не торкаються проблем кримінально-правового забезпечення охорони прав і свобод суб'єктів приватної професійної охоронної діяльності, не визначаються перспективи й обсяги повноважень охоронних структур і відповідальність за порушення обов'язків суб'єктів цієї діяльності.

Мета дослідження – розробка пропозицій та запровадження до чинного законодавства відповідних змін, що стосуються кримінально-правового захисту приватної та громадської професійної охоронної діяльності.

Завдання дослідження – проаналізувати чинне кримінальне законодавство на наявність норм, спрямованих на захист приватної та громадської професійної охоронної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Чинний КК не містить окремої норми або групи норм, спрямованих на безпосередній захист громадської або приватної охоронної діяльності. Однак це не означає, що порушення у зазначеній сфері залишаються поза увагою закону. Кримінальне законодавство має достатній потенціал у питаннях захисту учасників охоронних відносин, виявлення та застосування якого в багатьох випадках залежить від правильного розуміння структури приватних охоронних відносин, особливостей предмету, з приводу якого такі відносини виникають, об'єкта та механізму заподіяння шкоди зазначеним відносинам під час учинення суспільно небезпечного посягання. У зв'язку з цим правильне розуміння вищезазначених особливостей дозволить не лише встановити можливості застосування існуючих норм КК до вказаних правопорушень, а і запропонувати вдосконалення чинних або запровадження нових норм КК щодо відповідальності за посягання на відносини у сфері охоронної діяльності.

Вивчення механізму заподіяння шкоди об'єкту посягання пропонуємо розглядати з урахуванням вже наявних результатів

дослідження в цьому напрямку, зокрема відомої праці В. Я. Тація «Об'єкт і предмет злочину у кримінальному праві» [1].

Структура будь-яких суспільних відносин завжди є незмінною й складається з трьох елементів: 1) носіїв або суб'єктів відносин; 2) предмета, з приводу якого існують відносини, або, інакше кажучи, фактори, що «опосередковують виникнення й існування такого взаємозв'язку»; 3) суспільно значущої діяльності (соціального зв'язку) як змісту відносин. При цьому така структура являє собою не просто суму їх складових частин, а цілісну систему взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів. Однак сам «механізм» заподіяння шкоди може бути різним. В одних випадках шкода об'єкту заподіюється шляхом впливу на один з елементів суспільних відносин (суб'єкта чи предмета), це так званий «зовнішній» вплив, в інших – «зсередини», шляхом розірвання визначених і врегульованих соціальних зв'язків самими суб'єктами цих відносин. У разі «зовнішнього» заподіяння шкоди злочинець ніби розриває ті чи інші відносини, проникає в них і заподіює шкоду суспільним відносинам у цілому за допомогою руйнівного впливу на один з його елементів. У цих випадках учасник охоронюваних суспільних відносин, якому завдано шкоду, визнається потерпілим від злочину. У разі вчинення злочину «зсередини» розірвання соціальних зв'язків відбувається самим учасником таких відносин, тобто особою, яка не виконує своїх обов'язків або зловживає повноваженнями. Зазначені висновки щодо механізму заподіяння шкоди об'єкту посягання можуть бути повністю екстрапольовані на відносини у сфері охоронної діяльності та скоєння злочинів у зазначеній сфері як проти учасників таких відносин, так і самими учасниками.

Зміст професійної охоронної діяльності полягає в тому, що одна сторона (суб'єкт охоронної діяльності, охоронець, охоронник) за домовленістю з іншою стороною (замовник послуг, клієнт, охоронювана особа) бере на себе зобов'язання з охорони життя та здоров'я особи або власності фізичних та юридичних осіб [2, с. 70]. Відповідно, у випадку «зовнішнього» впливу суб'єкт таких відносин (охоронець або охоронювана особа) зазнає фізичної або майнової шкоди й має визнаватися потерпілим. В іншому випадку – у разі скоєння злочину «зсередини» – суб'єктом такого злочину може бути тільки спеціальний суб'єкт – учасник зазначених відносин (охоронець).

Дещо іншим є механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину у разі посягання на предмет суспільних відносин. За наявності матеріальних відносин посягання на матеріальний предмет може здійснюватися шляхом знищення, пошкодження, видозмінення, вилучення або заміни предмета об'єкта злочину [1, с. 44]. Наприклад, у разі скоєння злочину, передбаченого ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна», предмет охоронюваних відносин приводиться в стан повної або часткової непридатності. У разі посягання на предмет у нематеріальних суспільних відносинах ті соціальні цінності, які є предметом суспільних відносин, теж

можуть знищуватися або змінюватися, але дещо в інший спосіб, шляхом порушення соціального зв'язку між суб'єктами або, наприклад, унаслідок порушення порядку функціонування певного соціального інституту [1, с. 46]. Ураховуючи ту особливість, що предметом охоронної діяльності виступають як матеріальні (у випадку охорони власності), так і нематеріальні (у випадку охорони життя, здоров'я, недоторканності) речі, заподіяння шкоди вказаним відносинам може здійснюватися шляхом посягання на предмети (матеріального та нематеріального характеру), з приводу яких і виникають охоронні відносини.

У багатьох випадках соціальний зв'язок виступає предметом злочинного впливу. У такому разі безпосередньому злочинному впливу піддаються не суб'єкти та предмет відносин, а безпосередньо взаємозв'язок між суб'єктами таких відносин. Наприклад, у разі маніпулювання на фондовому ринку (ст. 222-1 КК України) посягання здійснюється не шляхом злочинного впливу на суб'єктів або предмет зазначених відносин, а за допомогою порушення встановлених законодавством умов діяльності на фондовому ринку. Схожим виявляється і механізм заподіяння шкоди у випадку, коли охоронець перевищує надані йому законом повноваження з приводу захисту охоронюваної особи (наприклад, застосування вогнепальної зброї та вбивство особи, що намагалася здійснити крадіжку охоронюваного майна) або навпаки, не в повному обсязі виконує свої обов'язки щодо охорони майна (наприклад, не перешкоджає здійсненню крадіжки). Порушенням соціальних зв'язків слід вважати і дії осіб, пов'язаних із штучним створенням перепон професійній охоронній діяльності, наприклад затягуванням або відмовою у видачі ліцензії чи незаконною судовою заборонаю на здійснення певного виду охоронної діяльності.

Не виключається одночасний вплив на декілька елементів суспільних відносин під час учинення злочинного діяння. Так, у разі заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) злочинне посягання на відносини власності здійснюється не лише за допомогою незаконного впливу на предмет указаних суспільних відносин (чуже майно), але і шляхом порушення соціальних зв'язків службовою особою, яка зобов'язана забезпечити інтереси власника такого майна.

Розглянувши в загальному вигляді механізм злочинного заподіяння шкоди суспільним відносинам, можна стверджувати, що посягання на громадську та приватну професійну охоронну діяльність може здійснюватися шляхом впливу на окремі (один або декілька) елементи зазначених суспільних відносин як «ззовні», так і «зсередини», учасниками таких відносин. Сказане дозволяє окреслити коло злочинних посягань, які можуть бути підставою для застосування чинного кримінального законодавства, спрямованого на захист зазначеної діяльності в державі, а

також розробки та впровадження нових законодавчих норм для посилення вказаного захисту й усунення існуючих прогалин у законодавстві.

Стрижневим елементом охорони є те, що вона являє собою діяльність. Абзацом другим ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охоронну діяльність» установлюється, що охоронна діяльність є наданням послуг з охорони власності та громадян [3]. Ця діяльність характеризується певним змістом, який виражається в сукупності організаційних, охоронних, технічних та інших заходів, спрямованих на збереження життя та здоров'я особи, її недоторканості, а також власності (будівель, споруд, територій, акваторій, транспортних засобів, валютних цінностей, цінних паперів та іншого рухомого і нерухомого майна) фізичних та юридичних осіб від протиправних посягань [3; 4, с. 18]. У зв'язку з тим, що охоронна послуга може надаватися як державними, так і недержавними підрозділами, а замовниками таких послуг можуть бути як державні службовці або політичні діячі, так і «цивільні» особи, слід погодитися з думкою С. П. Довбія, який поділяє охоронну діяльність та охоронні послуги на «державні» та «приватні». Так, на думку вченого, державна охоронна діяльність обумовлюється загальнодержавними інтересами, що є функцією держави, а приватна здійснюється на підставі приватної угоди (цивільно-правового договору) внаслідок взаємної зацікавленості сторін [5, с. 7]. У зв'язку з цим розгляд послуг з охорони державних діячів або, наприклад, учасників кримінального процесу, які потребують захисту у зв'язку з існуванням загрози для їх життя та здоров'я, не можна розглядати як вид цивільно-правової послуги, а шкода в такому випадку заподіюється не приватним, а державним інтересам. Такі послуги набувають цивільно-правового характеру лише у випадках, коли надаються на виконання цивільно-правової угоди. При цьому така угода може бути укладена і з державною воєнізованою структурою, що не надає послугам публічного охоронного характеру [2, с. 29].

Вищевикладене дозволяє дійти висновку, що цивільно-правова послуга охорони життя та здоров'я фізичної особи, власності фізичних та юридичних осіб – це діяльність організаційного, технічного або іншого характеру, спрямована на попередження дій або бездіяльності інших осіб, спрямованих на заподіяння шкоди життю, здоров'ю, недоторканості та безпеці фізичної особи, а також власності фізичних або юридичних осіб, або припинення таких дій і ліквідацію їх наслідків, яка проводиться на підставі домовленості цивільно-правового характеру між замовником і виконавцем.

Таким чином, безпосереднім об'єктом посягань, спрямованих на заподіяння шкоди професійній громадській або приватній охоронній діяльності, виступають суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне функціонування діяльності приватних і громадських підприємств, установ та організацій із захисту життя та здоров'я громадян і власності фізичних і юридичних осіб.

Особливістю охоронної діяльності є властивий їй дуалізм. З одного

боку, така діяльність є складовою діяльності з охорони громадського порядку, з іншого – різновидом господарської діяльності. У цьому контексті порушення у сфері охоронної діяльності безпосередньо зачіпають інтереси органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (розділ XV Особливої частини КК України), інтереси окремих громадян (розділ II Особливої частини КК України), сферу господарської діяльності (розділ VII Особливої частини КК України) і за наявності відповідних умов є підставою застосування кримінально-правових норм зазначених розділів.

Розглядаючи можливість заподіяння шкоди зазначеним суспільним відносинам «ззовні», слід указати на певні можливості чинного кримінального законодавства у цьому напрямку. Найбільш імовірним механізмом заподіяння шкоди в таких випадках слід визнавати перешкоджання громадській і приватній професійній охоронній діяльності шляхом посягання на учасників (суб'єктів) зазначених відносин, а саме осіб, що здійснюють охоронні функції. Узагалі перешкоджання будь-якій законній діяльності здійснюється у певний спосіб. Чим більш небезпечним виявляється певний спосіб перешкоджання, тим більше підстав для встановлення кримінально-правового захисту від таких порушень. Так, перешкоджання участі у страйку є кримінально-караним у випадку застосування насильства чи погрози застосуванням насильства або вчинене шляхом інших незаконних дій [6]; незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій є злочином, якщо це діяння було вчинене службовою особою або із застосуванням фізичного насильства [6]. В інших випадках важливість об'єкту посягання нівелює значення злочинного способу вчинення посягання, що дає підстави для встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання певній діяльності незалежно від способу його вчинення. Наприклад, перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період та перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій і громадських організацій [6] визнаються злочинними незалежно від способу їх здійснення.

Таким чином, заподіяння шкоди суб'єктам, що виконують охоронні функції, є найбільш імовірним способом перешкоджання професійній охоронній діяльності під час здійснення або продовження власних протиправних дій, пов'язаних із посяганням на життя, здоров'я, власність та інші інтереси потерпілих. У зв'язку з цим нормами, які опосередковано можуть захищати інтереси громадської або приватної професійної охоронної діяльності, можуть виступати статті розділів II, VI, VII та XV Особливої частини КК України. Указані норми (ст. ст. 115, 121–122, 125, 194 КК України) спрямовані на захист життя та здоров'я, власності будь-якої людини, в тому числі тієї, що здійснює функції з охорони особи або майна (охоронець, охоронник), або ж сама особа чи її власність є об'єктом охорони

(охоронювана особа). Приватна охоронна діяльність як різновид господарської діяльності, здійснюється на підставі цивільно-правових угод [7, с.459; 8, с.212], а тому в певній частині охороняється нормами, передбаченими статтями 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності» та 355 КК України «Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань». Крім того, громадська професійна охоронна діяльність як різновид громадської діяльності взагалі та діяльності з охорони громадського порядку зокрема дає підстави розглядати її учасників як потерпілих від злочинних посягань у межах таких спеціальних складів злочинів: ст. ст. 342, 348, 350, 352 та п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України.

Що ж стосується заподіяння шкоди у сфері охоронної діяльності «зсередини», то і в цьому випадку відсутні спеціальні норми, які б установлювали відповідальність за перевищення або зловживання представниками підприємств, установ, організацій, що надають охоронні послуги своїми повноваженнями у випадку заподіяння шкоди охоронюваним інтересам. Тому відповідальність за вказані дії повинна наставати за загальними правилами відповідальності службових осіб (зловживання владою або службовим становищем – ст. 364 КК України; зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми – ст. 364-1 КК України; службове підроблення – ст. 366 КК України; службова недбалість – ст. 367 КК України; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою ст. 368 КК України) або ж загальних суб'єктів залежно від характеру суспільно небезпечних наслідків (умисне вбивство або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень під час перевищення меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця, – ст. ст. 118 та 124 КК України).

Водночас кримінальне законодавство передбачає відповідальність за окремі недобросовісні дії учасників відносин у сфері охорони майна, зокрема порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України), а також низку інших злочинних посягань, що можуть вчинятися учасниками охоронної діяльності, – фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України), незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України), незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації (ст. 359 КК України) та найманство (ст. 447 КК України).

Висновки. Незважаючи на відсутність спеціальних норм, спрямованих на захист громадської та приватної професійної охоронної діяльності, проведене дослідження дозволило встановити низку норм, які опосередковано захищають інтереси досліджуваної діяльності від «зовнішніх» посягань і посягань «зсередини». Так, норми, передбачені статтями 115, 121, 122, 125, 194, 206, 342, 348, 350, 352 і 355 КК України

захищають учасників охоронних відносин від «зовнішніх» посягань, у свою чергу, ст. ст. 118, 124, 197, 260, 263, 359, 364, 364-1, 365, 366–368 КК України забезпечують дотримання закону безпосередньо учасниками таких відносин.

Наявна кількість складів злочинів, що стосуються сфери охоронної діяльності, вимагає їх певної систематизації для полегшення кримінально-правового дослідження та вирішення проблем законодавчої та правозастосовної діяльності у цій сфері. На підставі цього залежно від змістовного характеру зазначеної діяльності й особливостей сфери суспільних відносин, що вже охороняються чинним кримінальним законом, і з урахуванням системи вітчизняного кримінального законодавства запропоновано таку класифікація злочинних посягань у сфері охоронної діяльності:

– охоронна діяльність як різновид господарської діяльності (Розділ VII Особливої частини КК України – ст. 206);

– охоронна діяльність як різновид діяльності з охорони громадського порядку та безпеки (правоохоронної діяльності) (Розділи IX та XV Особливої частини КК України – ст. ст. 260, 263, 342, 348, 350, 352, 355, 359);

– охоронна діяльність як різновид службової діяльності (Розділ XVII Особливої частини КК України – ст. ст. 364, 364-1, 365, 366, 367, 368, 368-2, 368-3);

– охоронна діяльність як різновид діяльності із захисту життя, здоров'я людини та власності фізичних та юридичних осіб (Розділи II та VI Особливої частини КК України – ст. ст. 115, 118, 121, 122, 124, 125, 197).

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков : Вища школа, 1988. 198 с.
2. Бездітко Д. В. Договір охорони життя та здоров'я фізичної особи (тілоохоронництва) за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків. 2015. 223 с.
3. Про охоронну діяльність : закон України від 22.03.2012 № 4616-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4616-17> (дата звернення 10.09.2019).
4. Амельчаков И. Ф., Прудникова С. А. Соотношение правовых категорий «охрана», «обеспечение», «защита». *Закон и право*. 2001. № 5. С. 16–18.
5. Довбій С. П. Договір охорони майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2005. 19 с.
6. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 року № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 20.09.2019).
7. Шаронов С. А. Правовая природа понятия «охрана» как исходная предпосылка предпринимательской охранной деятельности // *Международная научно-практическая (заочная) »Экономика. Образование. Право. Научные исследования состояния и развития современного общества»* (Волгоград, 01–31 октября 2016 г.). Волгоград, 2016. С. 458–464.

8. Шаронов С. А. Правовая природа сторон договора на оказание услуг частной охранной деятельности в современных условиях // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов : Грамота, 2012. № 1 (15): в 2-х ч. Ч. I. С. 211–214.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2019

Николай Васильевич СИЙПЛОКИ,

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры криминального права и процесса

(Ужгородский национальный университет)

СИСТЕМА ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Анализируется действующее уголовное законодательство на предмет наличия норм, посягающих на общественную и частную профессиональную охранную деятельность. Установлено, что, несмотря на отсутствие прямых запретов в сфере частной и общественной охранной деятельности, уголовный закон предусматривает значительное количество норм, косвенно направленных на защиту участников таких отношений. В зависимости от содержательного характера охранной деятельности и особенностей сферы уже охраняемых общественных отношений действующим уголовным законом, а также с учетом существующей системы отечественного уголовного законодательства предлагается соответствующая классификация преступных посягательств в сфере охранной деятельности.

Ключевые слова: охранная деятельность, частная охранная деятельность, уголовная ответственность, преступления в сфере охранной деятельности.

Mykola V. SYIPLOKI,

PhD in Law, Associate Professor

(Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine)

SYSTEM OF CRIMES IN THE SPHERE OF PROFESSIONAL SECURITY ACTIVITIES

The article analyzes the current criminal law with a view to the existence of norms that encroach on public and private professional security activities. It is established that despite the absence of direct prohibitions in the field of private and public security activities, the criminal law provides for a significant number of norms indirectly aimed at protecting participants in such relations. Depending on the substantive nature of the security activity and the specifics of the sphere of already protected public relations, the current criminal law, as well as taking into account the existing system of domestic criminal legislation, proposes an appropriate classification of criminal offenses in the field of security activity.

Key words: security activities, private security activities, criminal liability, crimes in the field of security activities.